

Gennem ild og vand: Skriftlighed i den aramaiske *Kæmpernes Bog*

Søren Holst

Bibelen indeholder beretninger om, hvordan menneskene, ægteskabet, spisevanerne og folkeslagene blev til. Også en stribe fællesmenneskelige kulturelle fænomener som husdyrhold, musik, håndværk og sprog får en mere eller mindre udførlig tilblivelsesberetning – en *ætiologi* – med på vejen. Det samme gælder naturligvis de særligt israelitisk-jødiske religiøse foranstaltninger som omskærelse, ofringer og regler for *rent* og *urent*. Det fællesmenneskelige og det særligt israelitiske bliver ligefrem på et helt centralt punkt blændet ind over hinanden, idet Det Gamle Testamente ikke som de fleste andre kulturer fortæller, hvordan menneskene fik ilden, men hvordan israelitterne fik offerilden (Lundager Jensen 2004:315-343).

Men hvad med et andet vigtigt kulturbærende fænomen, som ikke mindst i en bibelsk sammenhæng kunne ventes at være af stor vigtighed: Hvor kom skriften fra? Det er der umiddelbart intet svar på. Bodil Ejrnæs har skildret en tendens i både Dødehavsteksterne og Det Nye Testamente til at knytte autoritet og skriftlighed tæt sammen; en tendens, som i hvert fald i nogen grad repræsenterer en udvikling i forhold til Det Gamle Testamente selv, hvor autoriteten i høj grad er knyttet til det guddommeligt sanktionerede talte ord (Ejrnæs 2006:38-42).

Ganske vist spiller det skrevne ord også i Det Gamle Testamente selv en afgørende rolle: Moses er en profet – en mundtlig forkynner – i langt højere grad end han er en skriver, men det fysiske tegn *par excellence* på hans talte ords autoritet er de stentavler skrevet af Gud selv (2 Mos 24,12; 31,18; 32,16; 34,1) eller eventuelt af Moses efter Guds diktat (24,4; 34,27-28), som Moses bringer med sig ned fra Sinajbjerg. Det ville derfor ikke have virket forbavsende, hvis teksten enten havde nævnt, at Gud til lejligheden opfandt skriftsproget – eller på anden vis havde antydnet, hvordan dette fundamentale kommunikationsmedium kom ind i verden.

Det er imidlertid ikke tilfældet. Verbet ”at skrive” (*ktb*) og substantivet ”bog” (*sepær*) optræder (bortset fra overskriften over stamtavlen 1 Mos 5,1) begge for første gang i 2 Mos 17,14, hvor Gud efter sejren over amalekitterne i en henkastet bemærkning siger til Moses: ”Skriv dette til erindring i bogen (*bassepær*), og indprent Josva, at jeg vil udslette mindet om amalekitterne under himlen”, uden at det i øvrigt fremgår, hvad denne bog er for noget. Moses er altså den første,

som Det Gamle Testamente forbinder med skriftlighed, og dette kan selvfølgelig tages som et tegn på, at kendskabet til skrivekunsten er erhvervet under slaveriet i Egypten – allerede Josef må i sit embede som egyptisk landbrugs- og økonomiminister næsten med nødvendighed tænkes at have rådet over enten personligt kendskab til skrivekunsten eller en stab af pålidelige skrivere. Men dette er alt sammen blot kreativ fabuleringen snarere end eksegese. Teksten oplyser intet om introduktionen af skrivekunsten.

Den ikke-bibelske jødiske litteratur fra oldtiden er mere snakkesalig på dette punkt – hvilket i sig selv svarer godt til den tendens, Bodil Ejrnæs påpeger: Josefus oplyser i *Den Jødiske Historie*, at Adams efterkommere gennem hans tredje søn Set forevige deres iagttagelser af himmellegemernes bevægelser, idet de ”opstillede to mindesmærker (*stêlas*), det ene af tegl og det andet af sten, og skrev (*enegrapsan*) deres opdagelser på dem begge”, fordi allerede Adam havde forudsagt, at verden ville blive tilintetgjort, én gang ved ild og én gang af voldsomme vandmasser (Ant 1,70). Og den latinske pseudepigraf *Adams og Evas liv* (50,1-3) fører dette initiativ helt tilbage til Eva, der efter Adams død siger til sine sønner:

Gør jer nogle tavler (*tabulas*) af sten og andre af ler og skriv på disse hele mit liv og jeres faders liv, som I har hørt og set af os. Hvis han [Gud] vil dømme vor slægt ved vand, vil tavlerne af ler blive opløst, men stentavlerne forblive. Men hvis han vil dømme vor slægt ved ild, vil stentavlerne blive opløst, men lertavlerne blive bagt (til tegl).

Temaet ’ødelæggelse ved ild og/eller vand’ skal vi gense nedenfor. Vejen går imidlertid omkring en af dem, som hyppigst forbindes med skrivefærdigheder i denne litteratur, nemlig Enok. *Jubilæerbogen* fortæller således (4,17-18), at

Han var så den første af menneskebornene, af dem, der fødtes på jorden, der lærte skrivekunst og lærdom og visdom, og som nedskrev himlens tegn i en bog alt efter deres måneders rækkefølge.

I *1 Enoks Bog* 12,4 og 15,1 betegnes Enok som ”retfærdighedens skriver”, og hans skriverfunktion nævnes talrige gange i bogen. Skriftligheden er dog en tvetydig størrelse i *1 Enoks Bog*. I 69,7-11 beskrives skriften som en af de skadelige kundskaber, som de faldne engle eller ”gudssønnerne” eller vægterne fra *1 Mos* 6,1-4 lærte menneskene.

Det er ellers ikke meget, en bibellæser får at vide om Enok. Han optræder i tre stamtavler i henholdsvis *1 Mos* 5, *1 Krøn* 1 og *Luk* 3, og bortset fra hans genealogiske indplacering som søn af Jered og far til Metusalem, véd selve Det Gamle Testamente ikke andet at berette om ham, end at ”Enok levede i alt 365 år. Han

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

vandrede med Gud. Så var han der ikke mere, for Gud havde taget ham bort” (1 Mos 5,23-24).

Enoks beskedne levetid på 365 år er påfaldende, når man sammenligner med de omgivende patriarker i stamtavlen, som typisk nåede en alder på omkring 900 år. Hans korte liv skal åbenlyst ses i sammenhæng med, at han blev ”taget bort”, dvs. han døde ikke mæt af dage, men fik sin livsbane afbrudt på en måde, der ikke svarer til almindelige menneskers skæbne. Tanken er øjensynligt, at han på grund af sit retfærdige liv – for det er, hvad der ligger i udtrykket at ”vandre med Gud” – blev taget op til himlen i levende live. Denne forestilling afspejles i de gammeltestamentlige apokryfer, hvor Siraks Bog fortæller: ”Aldrig er der skabt nogen på jorden, der var som Enok; han blev jo også taget bort fra jorden” (49,14; jf. 44,16), og af samme grund inkluderer Hebræerbrevet ham i sit katalog over troshelte: ”I tro blev Enok taget bort, for at han ikke skulle se døden, og han var der ikke mere, for Gud havde taget ham bort” (Heb 11,5).

Denne unikke skæbne gjorde Enok til en superstar i apokalyptikken i århundrederne omkring vores tidsregnings begyndelse. I Enoks Bog rummer nogle af de ældste bevarede eksempler på den jødiske apokalyptiske tradition og lader Enok foretage rundrejser i både tid og rum, hvor han får indblik i såvel himlens og kosmos’ indretning som i fremtiden; genren nød popularitet, som man kan se af, at der foruden den samling af skrifter, som udgør 1 Enoks Bog, yderligere er bevaret en 2 og 3 *Enoks Bog*, henholdsvis fra omkring vores tidsregnings begyndelse og fra middelalderen, som elaborerer på Enoks himmelske oplevelser og videre skæbne. Enoklitteraturen kan opfattes som fortolkninger, der skal svare på de mange åbne spørgsmål, som de sparsomme og gådefulde oplysninger i Bibelen fremkalder. På den anden side kan Bibelens kortfattedhed på dette område også netop skyldes, at der allerede på den tid, hvor 1 Mosebog fik sin endelige skikkelse, forelå en vildtvoksende åbenbaringslitteratur centreret omkring Enok. De retninger inden for jødedommen, som var toneangivende i redigeringen af de bibelske skrifter, og som satte større pris på *tora* end på individuelle åbenbaringer, kunne i en samtid, hvor Enoklitteratur var cirka lige så udbredt, som bannerreklamer og reality-TV er i dag, ikke ret godt fortie, at Enok fik en ekstraordinær skæbne. På den anden side ønskede de heller ikke at bruge flere ord på sagen end allerhøjst nødvendigt (Stone 2006:6-7; jf. Milik 1978:91).

Mens Enok således gled ud af den toneangivende jødedom efter templets fald, blev de åbenbaringer, der knyttedes til hans navn, bevaret især i østkirkerne. Det er således karakteristisk, at 1 og 2 Enoks Bog, skønt oprindeligt affattet på henholdsvis aramaisk og (sandsynligvis) græsk, kun findes bevaret i komplette ud-

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

gaver på henholdsvis etiopisk (*ge'ez*) og kirkeslavisk. Men et enkelt Enokskrift, *Kæmpernes Bog* fik et endnu mere turbulent efterliv. Vi kender det i første omgang kun fra andenhånds omtale af manikæernes traditioner.

Den manikæiske religion blev fra det 3. årh. og mere end tusind år frem i tiden udbredt først i Europa og siden i Asien og forsvinder først endegyldigt i det sydøstlige Kina i det 17. årh. Dens kanoniske skrifter, øjensynligt forfattede af religionsstifteren Mani selv, er omtalt både i manikæiske tekster og hos modstandere som fx den tidligere manikæer, kirkefaderen Augustin. Der var syv i alt, og et af dem kaldtes *Kæmpernes Bog* (Pedersen 1994:45-48; Reeves 1992:9-24). Dette skrift selv var imidlertid helt og holdent gået i glemme, indtil tekstfund på så forskellige steder som i den kinesiske Xinjiang-provins og i Qumran ved Det Døde Hav i den første halvdel af det 20. årh. bragte brudstykker af det for dagen. Fragmenter, som stammede fra udgravninger i Turfan i det nordvestlige Kina, på middelpersisk, sogdisk og uygurisk (oldtyrkisk), blev offentliggjort af W.B. Henning i 1943. Og da den encyklopædisk belæste Józef T. Milik hen ved to årtier senere sad på Rockefeller-museet i Østjerusalem, travlt beskæftiget med at sortere fragmenter fra Hule 4 i Qumran, havde han Hennings oversættelser af Turfan-manuskripterne tilstrækkeligt præsent til, at han kunne genkende en række navne og konstatere, at der blandt de aramaiske skrifter fra Qumran var rester af en tidlig jødisk version af *Kæmpernes Bog*, som åbenbart (måske i en gengivelse på en syrisk dialekt) havde været blandt Manis kilder (Milik 1971a:119-21).

I det følgende har jeg forsøgt at sammenstille fragmenter af den aramaiske *Kæmpernes Bog* fra Qumran i en sandsynlig rækkefølge, ledsaget af korte summarier baseret dels på parallelterne i 1 Enoks Bog og andre skrifter, dels på de bevarede manikæiske fragmenter og i nogen grad også på mere eller mindre kvalificeret gætteri.¹ Resultatet er fragmentarisk på trods af, at der blandt Qumranfundene er identificeret i hvert fald ni eksemplarer af *Kæmpernes Bog* stammende fra fire forskellige huler, dvs. næsten lige så mange som af 1 Enoks Bog, der synes at have hørt til yndlingslæsestoffet blandt Qumranteksternes ophavsmænd.

Kæmpernes Bog fra Qumran

Plottet bygger på traditionen fra 1 Mos 6,1-4 om ”gudssønnerne” (*benê-hā^{aw}lohîm*), der bliver fristet af de jordiske kvinders skønhed og får børn med dem. Persongalleriet omfatter nogle få af de i alt tyve engle eller ”vægtere”, der i 1 En 6,7 nævnes ved navn som anstiftere af denne illegitime forbindelse mellem

himmelske og jordiske væsener, nemlig anføreren Semjaza (på aramaisk egentlig snarere Shemichaza), Baraqiel og Azazel, der også omtales som Asael. Tekstens væsentligste interesse gælder imidlertid det afkom, som englenerne fik med jordiske kvinder, og som betegnes som ”uhyrer” og kæmper. De *n^opilim* og *gibborim*, som omtales i 1 Mos 6,4, tolkes på forskellig vis i den jødiske litteratur fra det andet tempels tid, men der lader i Kæmpernes Bog ikke til at være nogen tvivl om, at der er tale om to synonyme betegnelser for vægternes afkom (Stuckenbruck 2000b:367, jf. 356-357). En af kæmperne, Mahawaj, er udtrykkeligt søn af vægteren Baraqiel. Den mest fremtrædende rolle spilles af to brødre blandt kæmperne, Ohjah og Hahjah, som i andre kilder betegnes som sønner af selve den englelige oprørsleder Semjaza (jf. den sogdiske tekst I hos Henning 1943:70), mens der blandt kæmperne også optræder Gilgamesh og en skikkelse ved navn Hobabis, et navn der antageligt er i slægt med uhyret Humbaba netop fra det babylonske epos om Gilgamesh (Westenholz 1997:73-90; jf. Kvanvig 1988:253; Reeves 1992:138; Goff 2009:222). Også en enkelt af de ’gode’ engle, Rafael, optræder, jf. 1 En 9-10, hvor Rafael og de tre øvrige ærkeengle står for nedkæmpelsen af de vildfarne engle. Og endelig spiller Enok naturligvis en afgørende, om end ret passiv, rolle. Tilsyneladende er han i Kæmpernes Bog allerede blevet ”taget bort af Gud” og anbragt uden for den almindelige dagligdags menneskeverden (jf. 1 En 12,1); han har dog ikke taget bolig i himlen, men snarere ”ved verdens ende”. Dette motiv kendes både fra fortællingen om Gilgamesh, hvor Utnapishtim, der ligesom den bibelske Noa overlever en global oversvømmelse, efterfølgende tager bolig uden for den almindelige menneskeverden (Westenholz 1997:118-131), og fra 1 En 65,2 og 106,8 og den parallelle beretning i *Genesisapokryfen* 2,19-26, hvor Metusalem må rejse til Parvajin, der i Det Gamle Testamente (2 Krøn 3,6) nærmest svarer til ”østen for sol og vesten for måne”, for at spørge Enok til råds i et vanskeligt anliggende.

Fortællingen tager sin begyndelse med den førnævnte tradition om vægterne (to hundrede i tallet ifølge 1 En 6,6), som stiger ned på jorden, hvor deres afkom med menneskelige kvinder, blandt andet på grund af deres uhæmmede appetit, spreder død og ødelæggelse på jorden (jf. 1 En 7,3-5).

4Q531 fr. 1

¹... [vægter]ne gjorde sig urene ... ²... [de undfangede] kæmper og uhyrer ...
³... [som vægterne] avlede, og se, (de var) som kæ[mper] ... ⁴... ved sit blod,
og ved pl[ager] ... ⁵... [kæmp]er, uden at det var nok for dem og for [deres]

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

s[ønner] ... ⁶... og de forlangte meget at spise fra ... ⁷(blank) ⁸... uhyrerne
[slo]g den ...

4Q206 fr. 3 i

⁵... [at sprede usand]hed [på] jorden. Alle ... lagde planer ... ⁶... på den blev
blod udgydt, og løgne blev [fortalt] ... ⁷... de var ... på den. [A]lle ... og alt
hvad der var på jord[en] ...

4Q531 fr. 2-3

¹... månen ... ²... [alt hvad] jorden frembragte ... ³... [hi]m[l]en [og alle] de
kæmpem[æssig]e fisk ... ⁴... og alle himlens fugle, foruden alt, hvad der
voksende ... ⁵... planter på jorden, der sætter frø, og alle kornsorter og alle
træer ... ⁶... får og okser, små såvel som ... ⁷... [og al]le jordens krybdyr. Og
efter alt ... ⁸... [al]t, hvad der var for vanskeligt og bittert til ... ⁹... mand og
kvinde. Og hos mennesket ... ¹⁰... viden ... visdom ...

1Q23 fr. 9 + 14 + 15

¹... ²... og de vidste ... ³... var stor på jorden ... ⁴... og de dræbte mange ...
⁵... hundrede kæmper, [al]le som ... ⁶...

1Q23 fr. 1 + 6 + 22

¹... ²to hundrede æsler, [to] hundrede vildæsler ... ³to hundrede får, t[o]
hundrede geder ... ⁴marken af alle dyr, og tusinder fra ... ⁵på ... og så ...

4Q532 fr. 1 ii + 2

¹... jorden ... ²... på grund af kød[et] ... ³... [kæmperne] og uhyrer[ne] ... ⁴...
de holdt stand ... ⁵da ... jorden ... ⁶væg[terne] ... planlagde at ... ⁷at opstille
... at der på grund af vægterne var kommet ... ⁸ved de[m] ... kom til ende, og
han gik til grunde og døde ... ⁹Og at ... og de forårsagede stor skade på
jo[rden] ... ¹⁰og ... [at der ikke] var nok for dem at spi[se] ... ¹¹... jordens ...
og helt til ... ¹²at ... på jorden og i hele ... ¹³de skal være ... den store ... og
nu ikke ... ¹⁴og fred. ... [de] har [an]bragt et stærkt bånd ... ¹⁵(blank) ¹⁶...

Det følgende fragment synes at være en del af en bøn. Stuckenbruck (1997a:97) forestiller sig, at der er tale om Enoks forbøn for kæmperne. Man kunne også tænke på ærkeenglenes henvendelse til Gud i 1 En 9,4-5, hvor de henleder hans opmærksomhed på vægternes handlinger. Under alle omstændigheder er Guds reaktion på begivenhederne på jorden altså nu inde i billedet.

4Q203 fr. 9

¹... og alle ... ²... [skæ]lvende for din majestætiske stråleglans ... ³... for alle hemmeligheder er kend[t af dig] ... ⁴... og der er intet, som er stærkere end dig ... ⁵... foran dig, og nu ... ⁶... dit vældige herredømme for ... ⁷... ⁸...

De følgende episoder i teksten fokuserer på kæmpernes reaktion på forventningen om, at en guddommelig straf vil ramme dem. Efter alt at dømme har en af kæmperne en drøm, som indeholder et forvarsel om denne straf. Der er dog kun bevaret ganske beskedne dele af drømmen i det følgende fragment 2Q26, men en midrash, *Shemchazai og Asael*, beskriver, at en af Semjanzas sønner havde en drøm, hvis indhold svarer nøje til det, der er rester af i 2Q26.² I denne midrash er det ret gennemskueligt, at tavlen symboliserer menneskeheden, og når en af de to kæmper ser hele tavlens tekst på nær fire ord blive slettet, er det et symbol på menneskenes undergang i syndfloden, hvor kun Noa og hans tre sønner overlever (deres fire hustruer tælles åbenbart, modsat 1 Pet 3,20, ikke med). Det er nærliggende at forestille sig, at denne episode i Kæmpernes Bog på samme måde skal forstås som en forudsigelse af alt livs, og dermed også kæmpernes egen, undergang (jf. 1 En 10,2-3).

2Q26

¹... [og] de vaskede tavlen for at sl[ette] ... ²... og vandet dækkede tav[len] ...
³... og de løftede tavlen op af vandet, den tavle som ... ⁴... [og de] slettede det alt sammen ud [undtagen ...]

Herefter er det af flere grunde nærliggende at forestille sig, at kæmpen Mahawaj sendes af sted til Enok for at spørge ham til råds om drømmen. Der er intet bevaret af denne passage i Qumran, men senere (4Q530 fr. 2 ii + 6-12 l. 22-23) hentydes der til, at Mahawaj allerede tidligere har været udsendt til Enok, og den ovennævnte midrashiske parallel indeholder også det element, at kæmpen efterfølgende må opsøge en kyndig drømmetyder, ligesom en manikæisk parallel (Sundermann 1984:495-496) lægger op til en tilsvarende forståelse. Det følgende fragment, som taler om en, som ”ikke bor blandt mennesker”, er antageligt en del af Mahawajs efterfølgende beskrivelse af sit møde med Enok, der har taget bolig ”ved jordens ender”.

4Q531 fr. 14

¹... tusind gange tusind [tilbad ham] ... ²... ikke skræmt af nogen konge eller gu[d] ... ³... greb mig, og jeg faldt ned på mit ansigt, [jeg] hør[te] hans stemme

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

⁴... han bor [ikk]e blandt menneskene, og han har ikke lært af dem ... ⁵...
(blank) ... ⁶... som ... to ... ⁷...

Det følgende fragment opremser navne på vægtere og kæmper og taler om blodsudgydelse, og det er nærliggende at opfatte dette som en del af en domstale, som Enok formidler til Mahawaj. De skyldige i blodbadet er nok kæmperne, men det er ikke klart, om sammenhængen drejer sig om deres overgreb på mennesker og dyr eller om indbyrdes voldshandlinger, som fx den middelpersiske tekst A hos Henning (1943:61) kunne antyde.

4Q531 fr. 7

¹... og til Ahiram ... ²... [og] Anael, Baraqiel[og uhy]rerne ... ³... Naamel, Ra[zael], Amiel [og] ... ⁴... [og] til alle disse kæmper, hvad der er din [sy]nd, at [du] har dræbt ... ⁵... er alle disse ikke døde for dit sværd? ... ⁶[blod er blevet udgydt] som vældige floder over jo[rden] ... ⁷... mod dig, A[sael]

Den udlægning af drømmen, som Mahawaj får med sig tilbage, er muligvis nedfældet på to tavler, idet der senere (4Q203 fr. 7b ii) tales om to tavler, hvoraf ”den anden er ikke blevet læst”. Da Mahawaj, der på vejen har opsøgt sin far, vægteren Baraqiel, vender tilbage, drøfter han sine oplysninger med Ohjah, der synes at være skeptisk:

6Q8 fr. 1

¹... ²... Ohjah [svare]de og sagde til Mahawaj: ”Hv[or er det, du har set og hørt, ³skræmmende], og alligevel skælver du ikke? Hvem har vist dig alt det? For[tæl mig det.” Og Mahawaj svarede ⁴og sagde til Ohjah: ”Min far Baraqiel var sammen med mig.” ... ⁵... [og] Mahawaj var ikke [fær]dig [med at for]tælle, hvad [Baraqiel havde vist ham, ⁶da Ohjah svarede og sagde til] ham: ”Se, det er underfulde ting, jeg her har hørt. Om så en uf[rugtbar kvinde] føder ...”

Blandt kæmperne finder herefter en drøftelse sted, hvor en af dem (måske Gilgamesh, jf. Goff 2009:240-42) beretter, enten om sit egenhændige, fejlslagne forsøg på at sætte sig op mod de himmelske magter eller måske snarere om en drøm om et sådant forsøg. Ohjah tager ordet og fortæller om en drøm, og Gilgamesh svarer ham (4Q531 fr. 22). Et efterfølgende fragment (4Q530 fr. 1) indeholder tilsyneladende en anden kæmpes redegørelse for, hvordan et natligt syn har overbevist ham om, at straffen uundgåeligt vil ramme kæmperne, og senere endnu lader et fragment (4Q203 fr. 7b i) til at afspejle, at i hvert fald nogle af vægterne allerede er lagt i lænker, mens kæmpernes straf måske endnu

forestår. Dog er anføreren Semjaza efter 4Q203 fr. 8 at dømme fortsat på fri fod sammen med kæmperne.

4Q531 fr. 22

¹[“... til venstr]e og til højre. [Og] hvert hus [blev undersøgt, men en ret]færdig blev ikke [fundet ²blandt] deres [efterkom]mere. ³[Jeg voksede i] styrke, og ved min kraftige arms magt og min vældige styrke ⁴[stod jeg op imod al]t levende, og jeg førte krig mod dem, men var ikke ⁵[stærk nok], og jeg kunne ikke holde stand sammen med vore egne, for mine anklagere ⁶[er englens, som] bor [i himlen], de har hjemme i de hellige (boliger). Og ⁷[de blev] ikke [overvundet, for d]e er stærkere end jeg. ⁸[Se, lyden af] alle de vilde dyrs [brø]len høres, og markens folk råber ⁹[på deres hævn”]. Og således sagde Ohjah til ham: ”Min drøm har overvældet [mig, ¹⁰og det har drevet søv]nen [bort fra] mine øjne at se [sy]net. Se, jeg ved, at om ¹¹[det syn kan jeg ikke] forblive tavs. Men jeg ønsker ikke at ...” ¹²[Så] sagde [Gi]lgamesh: ”Din [d]røm ...

4Q203 fr. 7a

¹... ²... ³og [din] styrke ... ” ⁴(blank) ⁵Der[efter sagde] Ohjah til Hahjah, ”... ⁶mod os [og] ... mod Aza[ze], og han gjorde ham ... ⁷kæmperne og v[ægter]ne. Alle [deres] fæ[ll]er vil sætte sig op [imod] ...

4Q530 fr. 1

¹... ²... at forbande og at plage. Jeg, hvis hånd ³... og på hvert tilflugtssted, jeg søger hen til ⁴... [de dræb]tes [sjæle] anklager deres drabsmænd og råber ⁵... vi vil dø sammen, og vi vil betale. Han ødelagde ⁶... stort [ras]jeri, og jeg vil sove. Og en drøm ⁷... visionen har gjort mine øjenlåg tunge, og også ⁸... drog op til kæmpernes forsamling ...”

4Q203 fr. 7b i

¹... ²... (blank) ³så svarede de: “De har født ... ⁴... [af] vægterne ... ⁵... han har lagt os i lænker og overmandet dig/jer ...”

De følgende fragmenter taler om ”den anden tavle” af et brev fra Enok til Semjaza, vægternes leder. Brevet må være identisk med det budskab, som Mahawaj fik med tilbage fra sin første rejse til Enok, og det har øjensynligt form af et anlageskrift mod vægterne og deres afkom. Det er uklart, om fragmentet slutter med en egentlig domfældelse; de afsluttende formaninger kunne opfattes, som om der endnu er mulighed for bod og bedring.

4Q203 fr. 7b ii

¹... dig ... ²de to tavler ... ³og den anden er endnu ikke blevet læs[t] ...

4Q203 fr. 8

¹Bog[en] ... ²(blank) ³En kopi af den a[nde]n tavle af br[evet] ... ⁴I et dokument fra den fortolkningskyndige skriver Enoks hånd ... [vægteren] ⁵og den hellige, til Semjaza og til alle [hans] fæ[l]ler ... ⁶”I skal vide, at ... ⁷din gerning og [dine] hu[st]ruers ... disse ⁸[kæmper og deres] sønner [og hu]struer, som ... ⁹på grund af jeres hor på jorden, og den [rejser sig m]od j[er] ... den råber] ¹⁰og fører sag mod jer [og mo]d jeres sønners gerning ... ¹¹den ødelæggelse, som I har anrettet på den ... ¹²er nået frem til Rafael. Se, ødelæg[gelsen vil ramme jer og alle i himlen og på jorden] ¹³og i ødemarken o[g] i havene. Og tolkningen af sag[en] ... [det vil blive] ¹⁴værre for jer. Og nu, slip jeres fanger løs fra ... ¹⁵og bed.”

Et fragment, der tilsyneladende omhandler kosmologiske eller kalenderrelaterede spørgsmål, kan med sikkerhed placeres her, idet det fysisk kan forbindes med det efterfølgende fragment:

4Q530 fr. 2 i + 3

¹... han skal anbringe ²... himlene med ³...de bliver udpeget blandt alle ⁴... de vil blive regnet efter det beregnede antal af år for den ⁵[som] ... disse [sy]v dage i regne[n] ⁶... glæd jer [ik]ke og gør ikke ...

Nu modtager kæmperne en besked fra Gilgamesh. Modtagelsen synes at være blandet, da der både tales om dom og om glæde. En mulig forklaring kan være, at dommen foreløbig ikke rammer alle kæmper under ét, men sammenhængen er alt andet end klar.

Efterfølgende hører vi, i den bedst bevarede del af skriftet, om de to kæmpers, Ohjahs og Hahjahs, drømmesyner, som bliver fremlagt for forsamlingen af kæmper og ”uhyrer”. Hahjah ser i sin drøm en have, der ødelægges af ild og vand. Kæmperne er ude af stand til at tyde drømmen og beslutter at anmode Enok om hjælp. Ohjah genfortæller dernæst sin drøm, som skildrer en domscene, der har betydelig lighed med Daniels Bog kap. 7. Kæmperne beslutter igen at sende Mahawaj til Enok for at bede om råd. Mahawaj flyver til Enoks opholdsted, der tilsyneladende er ved den beboede verdens yderste ende, og modtages med venlighed. Desværre bryder teksten af, netop som Enok påbegynder tolkningen af drømmene. Han når kun at begynde på en udlægning

af havens gartnere, der antageligt fortolkes som symboler på de himmelske vægttere.

4Q530 fr. 2 ii + 6-12 // 6Q8 fr. 2 + 3

”... ¹om vores sjæles død.” Og alle hans fæller [tråd]te ind, og [Oh]jah fortalte dem det, som Gilgamesh ²havde sagt til ham, og [Ho]babis råbte, idet en d[om] blev udtalt over hans sjæl, og Den Store forbandede fyrsterne. ³Men kæmperne glædede sig over det, og han vendte tilbage og ... angående det. Derefter havde to af dem en drøm, ⁴og sønnen flygtede fra deres øjne, og de stod op [og åb]nede deres øjne, ⁵og de gik hen til [deres far Semjaza, og dér] berettede de deres drøm i forsamlingen af [deres] fæ[l]ler, ⁶uhyrerne. [Og kæmpen Hahjah sagde: ”Dette er, hvad] jeg så [i] min drøm i nat: [Se, ⁷der var en] stor [have tilplantet med alle slags træer, og der] var gartnere, som vandede ⁸[al]le træerne i [den] have [hver dag, og] enorme [rød]der gik ud fra deres stam[m]e[r, ⁹[og et træ] havde tre rodskud, [som udgik fra det]. Jeg blev ved at [se], indtil tunger af ild ¹⁰[kom ned] fra [himlen], og jeg fortsatte med at [se], indtil [jor]den blev [dæk]ket af alt vandet, og ild antændte alle ¹¹[træerne] i hele den have, men [den tændte] ik[ke] ild i det ene træ og dets rodskud på jorden, da [den blev ¹²ødelagt af ildtungerne og af syndflodens vand]. – Og der sluttede drømmen.” ¹³[Så spurgte Hahjah om drømmens betydning], men kæmperne kunne [ikke] forklare ham ¹⁴[drø]mm[en, og han sagde til] ... ”Giv denne [drø]m videre [til Eno]k, den fortolkningskyndige skriver, så han kan udlægge drømmen ¹⁵for os.” Og dernæst [sva]rede hans bror Ohjah og sagde til kæmperne: ”Også ¹⁶jeg så noget storslået i min drøm i nat: Se, himlens hersker steg ned til jorden, ¹⁷og der blev stillet troner frem, og Den Store Hellige tog pl[ads]. Hundrede gange hundrede tjente ham, og tusind gange tusind [tilbad] ¹⁸ham. [Al]le stod de op [for]an ham, og se, [bø]ger blev åbnet, og der blev afsagt dom. Og [Den Stores] ¹⁹dom [blev sk]revet ned [i en bog] og omhyggeligt underskrevet, [for Den Store herskede] over alt levende og alt kød og over ²⁰[alle, som har ma]gt. Og der sluttede drømmen.” [Og se], alle kæmperne og uhyrerne ²¹blev bange, og de tilkaldte Mahawaj, og han kom til [uhyernes og] kæmpernes for[sam]ling, og de sendte ham til Enok. ²²[Og de over]vejede og sagde til ham: ”Gå [hen til ham, for] v[e]jen til stedet er den samme for dig, for ²³du har hørt hans stemme før, og sig til ham, at han skal fortælle [di]g drømmenes betydning, for at det hele kan bringes til ro ²⁴... om der virkelig findes forræderi i ...”

4Q530 fr. 7 ii

¹Hvis ... ²igen ... ³kæmpernes bøn om henstand ... ⁴som stærke vindstød. Og han fløj med sine arme som en ø[rn mod øst ... hen over] ⁵den beboede jord, og han passerede de øde steder, den store ødemark [og] ... ⁶og Enok fik øje på ha[m], og råbte til ham: ”Mahawaj, hvad [er der sket?]” Og Mahawaj svarede ham: ”Jeg er blevet sendt] ⁷hertil, til dig, endnu en gang, for at du kan være

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

[fortolker for os af de to drømme, og vi vil lytte]⁸ til dine ord, ligesom alle uhyrer på jorden, når de får bragt [fortolkningen af de to drømme] ...⁹ fra den dag, da deres ... og den er grund[et på] [...]¹⁰... [at vi må] lære [deres] fortolkning at kende fra dig.” [Så udlagde Enok drømmene for Mahawaj,¹¹ og han sagde til ham: ”Angående gar]tnerne, som st[eg ned] fra himlen, [så er det Vægterne, som steg ned] ...”

At den beklageligt afbrudte tolkning identificerer havens gartnere med de himmelske vægtere, støttes af Hennings middelpersiske tekst D (1943:66). En parthisk tekst (Sundermann 1973:78) tyder på, at der herefter bl.a. følger en videre skildring af, hvordan fire engle lægger vægterne i lænker i et underjordisk fængsel (jf. 1 En 10,11-14; Jud 6) og til slut udrydder deres afkom.

Datering, litterær afhængighed og kanonisk status i oldtiden

At der her er tale om et direkte eller indirekte forlæg til den senere manikæiske Kæmpernes Bog, synes der ikke at kunne være tvivl om. Den aramaiske teksts affattelsestid og -sted er mindre entydige, men selve det faktum, at teksten er fundet blandt Qumranmanuskripterne, daterer den adskillige århundreder før den manikæiske bevægelse. Herudover må dateringsforsøg især bero på de litterære paralleller. Mest oplagt er de tematiske og sproglige sammenfald mellem tronvisionerne i 4Q530 fr. 2 ii 17-20, 1 En 14,18-25 og Dan 7,9-13. Kvanvig (2005:250-258) har for nylig argumenteret i detaljer for, at Kæmpernes Bog er afhængig af 1 Enoks Bog, mens Daniels Bog er afhængig af dem begge. Med andre ord, Kæmpernes Bog må dateres til et tidspunkt i perioden mellem Vægternes Bog (1 En 1-36) og slutredaktionen af Daniels Bog, dvs. efter alt at dømme i det 3. årh. eller den første tredjedel af det 2. årh. f.Kr. Ryan Stokes vil ganske vist lade tronvisionen i 1 Enoks Bog (og sandsynligvis også i Kæmpernes Bog) være afhængig af versionen i Daniels Bog, men da traditionerne i Dan 7 udmærket kan være markant ældre end Danielsbogens slutredaktion, gør det ikke en senere datering af nogen af kilderne nødvendig (Stokes 2008:357).

At dømme efter de mange eksemplarer, som er fundet i Qumran, har skriftet haft en ivrig læserskare blandt Qumranrullernes ejere. Der er imidlertid ingen grund til at kategorisere skriftet som ’sektærisk’. Det rummer ingen af de sproglige og teologiske særtræk, som man plejer at forbinde med den undergruppe af Dødehavsskrifter, som bl.a. omfatter *Sekthåndbogen* og *pesher*-teksterne, og som muligvis er forfattet af en gruppering, der var bosiddende i Qumran. Men at skriftet har kunnet tiltrække Qumrangrupperingens interesse, er på den anden side ikke forbavsende. ”Vægternes” nedstigning til jorden er et tema fx i den *pesher*-beslægtede *Skabelsens Tidsaldre* (Ejrnæs et al. 2003:253-

254), og man har sågar foreslået, at når *Damaskusskriftet* 2,17-19 taler om "himmels vægtere ... og deres børn, der var så høje som cedre", skulle der være tale om et citat fra Kæmpernes Bog. Det sidste er en unødvendig hypotese, men stedet viser, at selve motivet om vægterne spiller en fremtrædende rolle som 'syndefaldsberetning' i den jødedom, som afspejles i dele af Qumranskrifterne.

Milik publicerede på grundlag af sit arbejde med skriftet en hypotese om, at Kæmpernes Bog i oldtiden indgik i en 'enokisk pentateuk', idet en tidligere version af det, vi kender som 1 Enoks Bog, skulle have omfattet Kæmpernes Bog, der skulle have indgået der, hvor vi i senere kopier af skriftet finder Enoks Billedtaler (1 En 37-71), som der ikke er bevaret rester af blandt Qumranfundene (Milik 1971b:334-35). Teorien har ikke fundet tilslutning, og Miliks forsøg på at vise, at 4Q203 og 4Q204 skulle have udgjort ét manuskript, som indeholdt rester af både Kæmpernes Bog og 1 Enoks Bog på den samme rulle (1971b:372; Milik & Black 1976:310), stedes endegyldigt til hvile i Tigchelaar 2007:193-198. Men at Kæmpernes Bog ikke blot er nært beslægtet med 1 Enoks Bog, men også var mindst lige så udbredt i oldtiden, kan der ikke være tvivl om.

Plot og handlingsgang

Fortællingen tager altså sit udgangspunkt i historien om vægternes overskridelse af 'den rette afstand' mellem himmelsk og jordisk. Skønt der ikke synes at være nogen tvivl om, at vægternes ankomst til jorden – ganske som i de øvrige kilder – er en ulykke for menneskene, er den retfærdige Enok ikke uden videre deres modstander. Heri er Kæmpernes Bog på linje med 1 Enoks Bog, hvor Enok ikke alene som en slags himmelsk postbud bringer det guddommelige anklageskrift til vægterne (1 En 12,3-6), men også påtager sig at bringe deres skriftlige bøn om benådning med sig tilbage til Gud (1 En 13,4-6). Svaret på bønnen modtager Enok dér i et drømmesyn (1 En 13,8); bønnen afvises (1 En 14,4-7), og en engel sender ham tilbage til vægterne med denne formaning: "I burde gå i forbøn for menneskene, og ikke menneskene for jer." (1 En 15,2). Også denne engel forudsætter altså en slags solidaritet mellem menneskene og de engle på afveje, som var årsag til ulykkerne – tankegangen synes at være, at begge parter er skyldige, men at englene i kraft af deres større styrke og indsigt er de 'mest' skyldige. Hertil svarer også, at englene og deres afkom straffes direkte, menneskene indirekte. Englene lægges i lænker under jorden, og kæmperne bliver dræbt, men deres ånder lever videre som dæmoner, der skal fortsætte med at bringe ulykke og ødelæggelse på jorden (1 En 15,8-12).

Det første af de enkeltskrifter, som tilsammen udgør 1 Enoks Bog (1 En 1-36), og hvor hele den netop anførte skildring af Enoks virke findes, kaldes meget dækkende for Vægternes Bog. Navnet på Kæmpernes Bog er ikke mindre træffende, for her er interessen forskudt til vægternes afkom, kæmperne og ”uhyrerne”. Og i denne version er det ikke Enok, som har drømmesyner, men kæmperne selv, hvorimod Enok optræder som vismand og udlægningskyndig drømmetyder (jf. den tilbagevendende betegnelse *spr prš'*, ”den fortolkningskyndige skriver”). Den tilsyneladende solidaritet med kæmperne hos fortælleren er endnu mere udtalt end i 1 Enoks Bog, idet de bevarede dele af skriftet – efter den indledende redegørelse for selve vægternes oprindelige forsyndelse – helt og holdent lader til at fortælle historien fra kæmpernes synsvinkel, mens Enok, som i 1 Enoks Bog fra og med 12,3 fortæller i første person om sin virksomhed som mellemmand mellem vægterne og de himmelske magter, her er en fjern skikkelse, som vi kun møder, når der fortælles om en udsendings henvendelse til ham (Stuckenbruck 2003:319-321).

Drømme og syner

At dømme efter de bevarede dele af skriftet er kæmpernes drømme en afgørende ledetråd for handlingen. Drømme og reaktioner herpå fylder en meget stor del af skriftet. Afhængigt af forskellige rekonstruktionsforslag kan der indgå så mange som seks forskellige drømme i handlingsforløbet: 1) Efter den indledende skildring af kæmpernes hærgen på jorden hører vi sandsynligvis i 2Q26 om Hahjahs eller Ohjahs drømmesyn, hvor teksten på en tavle vaskes bort som billede på den kommende syndflod. 2) Efter Mahawajs første rejse til Enok refereres i kæmpernes rådsforsamling et fejlslagent forsøg på at sætte sig op mod den himmelske magt; også dette har efter alt at dømme form af et drømmesyn (Caquot 2003:51). 3) Umiddelbart efter taler Ohjah om ”min drøm”, og Gilgamesh tager ordet for at kommentere eller udlægge den. Det er dog ikke klart, om det også var Ohjah, der havde ordet i den umiddelbart forudgående passage – i så fald er drømmen altså den samme, som netop er blevet refereret. 4) I 4Q530 fr. 1 taler nogen om en ”vision” (*hzw*) og muligvis også om en drøm (jf. note 1). Og efter modtagelsen af brevet fra Enok og en besked fra Gilgamesh genfortæller både Hahjah og Ohjah drømme, de har haft den samme nat. 5) Hahjah har drømt om en have, hvis træer på nær et enkelt træ med tre rodskud ødelægges både af ild fra himlen og af vand (ligesom i den tidligere nævnte midrash om et syn af en tavle, hvor kun fire ord bliver tilbage, er den billedlige betegnelse af Noas og hans sønners skæbne også her håndgribelig). 6) Og Ohjah

har drømt om en himmelsk domscene. De to sidste drømmesyn er det nærliggende at opfatte som parallelle. Syndflod og dom er fra kæmpernes (og alle andre jordiske skabningers) synsvinkel to sider af samme sag. Og de to drømme behandles da også under ét, ved at Mahawaj sendes af sted til Enok for at søge en tolkning. Men i det omfang, indhold og kontekst lader sig rekonstruere, er også samtlige øvrige drømme i skriftet koncentreret om det ene spørgsmål: Hvordan vil det gå kæmperne, når den himmelske dom bliver fældet?

I deres forvirrede iver efter at undgå en kommende ulykke minder kæmperne mest af alt om de mesopotamiske guder, der i den babylonske Enuma Elish-myte har fået nys om Tiamats kommende angreb på dem og forfjamskede skikker sendebud af sted til den ene fjerne højgud efter den anden i håb om at blive reddet (Westenholz 1997:202-211). Det kildne ved denne uhyre nærliggende litterære parallel er blot, at al teologisk og litterær situationsfornemmelse tilsiger, at det i Kæmpernes Bog er skurkene, der trues af snarlig undergang, og ikke heltene. Og skønt analysen er en anelse hæmmet af, at hverken begyndelse eller slutning er bevaret, så vi tidligere, at en lignende tvetydighed i tekstens sympatier – om end i mindre markant grad – også gør sig gældende i I Enoks Bog. Skønt kæmperne er tekstens 'skurke', og dens plot sigter mod deres undergang, skildres den handlingsgang, som fører til dette mål, i ikke ringe grad fra kæmpernes synsvinkel og med en antydning af solidaritet med deres situation.

Skrift og skriftlighed

Kæmpernes Bog er ikke et pseudepigrafskrift i ordets egentlige forstand; Enok anføres ingen steder som dets forfatter. Selve det foreliggende skrift er altså ikke søgt tillagt den autoritet, som skrifter ellers ofte i det andet tempels jødedom får ved at forsynes med en af fortidens helte som forfatter. Inden for rammerne af tekstens univers er Enok imidlertid en uomtvistelig autoritetsfigur, og hans autoritet er i påfaldende grad knyttet til det skriftlige medium i form af breve, skrifttavler osv., ligesom karakteristikkene af ham som *spr prš'*, "den fortolkningskyndige skriver", knytter hans person og hans indsigt sammen med skriftlighed. Heri kan ses endnu et eksempel på den tendens, som fremgår af Bodil Ejrnæs' ovennævnte analyse: At der både i det andet tempels jødedom og i den tidlige kristendom sker en tættere sammenknytning af skriftlighed og autoritet, end vi kender det i fx Det Gamle Testamente.

Også de drømmesyn, som kæmperne modtager, har elementer af det skriftlige mediums betydning. Det første syn handler om en tavle, hvis tekst vaskes bort med vand. Hvis det er korrekt (med støtte i den omtalte midrash, jf. note 2) at

betragte dette syn som en parallel til Hahjahs senere drøm om haven, hvor alle træer på nær ét med tre rodskud rammes af både ild fra himlen og syndflod, så er synet af tavlens udviskede skrift naturligvis først og fremmest blot et billede på udslættelse, men valget af denne metafor er næppe tilfældigt. Det er oplagt at opfatte det sådan, at når synet sætter lighedstegn mellem tilintetgørelse og udviskning af skrift, så er det en bevidst henvisning til forestillingen om, at Gud fører en bog med oversigt over de retfærdige, som man i værste fald kan blive slettet af (2 Mos 32,32-33; Sl 69,29).

Hertil svarer et andet velkendt apokalyptisk motiv, nemlig at Gud også opbevarer et antal bøger, der danner grundlag for den endelige dom. Sådanne bøger optræder i det sidste af kæmpernes drømmesyn i de bevarede dele af skriftet, Ohjahs tronvision, hvor ”himmens hersker steg ned til jorden, og der blev stillet troner frem, og Den Store Hellige tog pl[ads]. Hundrede gange hundrede tjente ham, og tusinde gange tusinde [tilbad] ham. [Al]le stod de op [for]an ham, og se, [bø]ger blev åbnet, og der blev afsagt dom.” (4Q530 2 ii 16-18). Denne vision understreger i tråd med Dan 7,10 og Åb 20,12 den skriftlige dokumentations rolle for den guddommelige domsafsigelse. I Kæmpernes Bog understreges denne pointe yderligere derved, at også den dom, der fældes på grundlag af bøgernes oplysninger, bliver skrevet ned og omhyggeligt underskrevet (*rsm*) – et aspekt af domfældelsens skriftliggørelse, der går videre end skildringen i Daniels Bog og Johannes’ Åbenbaring.

Men den vigtigste rolle spiller skriftligheden nok i kommunikationen mellem Enok og kæmperne (Orlov 2001:155-157). Hvis L. Stuckenbrucks rekonstruktion af fragmenternes rækkefølge og indholdsmæssige sammenhæng er korrekt, må omtalen af to tavler i 4Q203 fr. 7b ii og fr. 8 forstås sådan, at Enoks svar på Mahawajs første forespørgsel om de ildevarslede drømmes betydning er givet til Mahawaj i skriftlig form, som et brev i to dele. Den første del er øjensynligt det, som Ohjah og Mahawaj efter den sidstnævntes tilbagekomst drøfter i 6Q8 fr. 1, og som Ohjah tilsyneladende dels finder skræmmende, dels vanskeligt at tro; hans tale om den ufrugtbare kvinde, der føder, må antageligt forstås som en retorisk figur à la det engelske ”when Hell freezes over”. Det understreger det utrolige i budskabet (Milik 1971a:119). Indholdet, som Ohjah finder skræmmende, må formodes at være en forkyndelse af dommen over kæmperne og eventuelt også deres ophav, vægterne, i stil med hvad vi finder i 1 En 14,4-7. Dette fremgår i hvert fald utvetydigt af brevets anden tavle (4Q203 fr. 8). Her er det klart, at Enok formidler en himmelsk domsafsigelse over vægtere og kæmper.

Enok, Moses og skriften

Når den skriftlige form, Enoks svar til kæmperne får, betegnes som ”skrifttavler” (*lwh*), og udtrykkeligt to af slagsen, er det svært at undgå at tænke på Moses ved Sinaj, som også bringer to *lûhôt* med sig ned fra bjerget.³ Enok fungerer i Kæmpernes Bog som en slags spejlvendt Moses. Moses grundlagde den rette forbindelse mellem himmel og jord ved at modtage tora’en og bringe den til israelitterne; Enok formidler derimod straffen for den forkerte forbindelse mellem himmel og jord ved at sende to skrifttavler til kæmperne med besked om den skæbne, der venter dem.

Og ligesom Moses på Sinaj befinder sig ”mellem himmel og jord” (Lundager Jensen 2004:347-60), er Enok i Kæmpernes Bog anbragt uden for den egentlige menneskeverden, så at Mahawaj må krydse bjerge og ørkener for at opsøge ham. Man kan måske tale om, at den lodrette akse, ad hvilken Moses nærmer sig (men netop kun nærmer sig, ikke overskrider) grænsen til det himmelske, i Kæmpernes Bog er drejet 90 grader, så at kæmpernes henvendelse til åbenbaringsformidleren foregår i det vandrette plan. Det ville på udmærket vis afspejle, at Kæmpernes Bog netop ikke skildrer etableringen af den tilladelige tilnærmelse mellem himmel og jord, men bortskaffelsen af den utilladelige overskridelse af grænsen mellem de to domæner: Havde kæmperne skullet stige op til en himmelsk tronende Enok (som han fx findes 1 En 55,4) med deres bøn om nåde, ville der dermed være antydnet, at en vis tilnærmelse til det himmelske trods alt fortsat var mulig for dem. Det er åbenlyst ikke tilfældet, og de må pænt blive på jorden og afvente deres dom, der som bekendt i nogle traditioner skildres i rumlige kategorier som en anbringelse i yderligere afstand fra det himmelske, nemlig under jorden (1 En 10,12; 2 Pet 2,4).

Også på et andet punkt er der på en gang både lighed og iøjnefaldende forskel mellem Enok-skikkelsen i Kæmpernes Bog og den bibelske Moses, men vel at mærke en ’systematisk omvendning’ snarere end en tilfældig variant. Mens mediatoren Moses så at sige medierer fra den menneskelige ende af skellet mellem jordisk og himmelsk og selv stiger op på bjerget på israelitternes vegne, så residerer Enok som medierende størrelse i det fjerne, ved den jordiske verdens yderste grænse – ved det punkt, som udgør det nærmeste, et jordisk væsen kan komme det ikke-jordiske. Mens Moses medierer på det jordiskes vegne, repræsenterer Enok altså snarere det himmelske, og forbindelsen må bringes i stand ved, at en repræsentant for kæmperne bevæger sig ud til ham. Dette skyldes naturligvis igen den fundamentale forskel på de to scenarier. ’Projektet’ hos Moses er etableringen af den gode forbindelse mellem jordisk og himmelsk – og bestræbelsen lykkes. Der er her identitet mellem repræsentanten for det

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum

ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

jordiske og ham, der kan nærme sig det himmelske. I Kæmpernes Bog er projektet at undgå straffen for den illegitime forbindelse – og det lykkes ikke. Repræsentanten for det jordiske kan således her ikke være identisk med den, der faktisk kan mediere mellem jordisk og himmelsk.

Man kan i denne forskel se et udtryk for to fundamentalt forskellige tilværelsesforståelser i det andet tempels jødedom. Moses-traditionen afspejler et verdensbillede, hvor verden er principielt eller overvejende god i sig selv, og hvor lydighed mod *tora*'en er et muligt valg for mennesket, som kun mennesket selv kan stå i vejen for realiseringen af (Lundager Jensen 2004:574). Enok-traditionen, derimod, ser verden som liggende i det onde i en sådan grad, at kun en kosmisk katastrofe kan rense ondskaben bort og gøre det gode liv muligt.

En sådan modstilling er en af grundene til, at det i de senere år er blevet gængs at tale om en 'enokisk' jødedom, som stod i et modsætningsforhold til den mosaiske jødedom, der kom til at leve videre efter templets fald i år 70 e.Kr. (jf. denne artikels indledningsvise bemærkninger om Enoks nedtonede rolle i den kanoniske litteratur). Den enokiske jødedom er karakteriseret netop ved beretningen om vægterne som forklaring på det ondes opståen i verden, men også ved et fokus på Enok snarere end på Moses som den paradigmatiske åbenbaringsmodtager og mediator (Boccaccini 1998 og senest Collins 2007). Hvis vi tillader os at se på det samlede korpus af Qumranskrifter som et karakteristisk eksempel på læsevaner i det andet tempels tid, er det imidlertid tydeligt, at Moses og Enok ikke forholder sig til hinanden som et enten-eller, men i udpræget grad som et både-og (jf. Heger 2010). Mosaiske traditioner spiller en massiv rolle i meget store dele af Qumrankorpusset. Man kan blot tænke på Moses' funktion som garant for autoriteten i både Damaskusskriftet og *Udvalg af Lovens Gerninger* (jf. Jesper Høgenhavens bidrag til nærværende bind), såvel som den storstilede genskrivning af den mosaiske *tora* i *Tempelrullen* og den hyppige henvisning til Moses' rolle i liturgiske og poetiske tekster som fx *Himmellysnes Ord*. Og selv en så åbenbaringsbegejstret gruppering som de tidligste kristne lader på ingen måde til at have fortaget Moses til fordel for Enok, når de skulle skildre den jødedom, som var deres udgangspunkt.

Hvis vi ser på Enok og Moses som ovenfor skitseret, må man derfor sige, at skønt den rabbinske jødedom endte med at være forbeholden over for Enok, så er den version af enokisk jødedom, som vi finder i Qumran, på ingen måde forbeholden over for Moses. Her er Enok ikke et alternativ til Moses, men en nødvendig proto-Moses. Før Moses kan etablere den legitime forbindelse mellem himmel og jord, må den illegitime forbindelse afmonteres. Det sker

selvfølgelig i sidste ende på Guds eget initiativ, men i høj grad med Enok som formidlende figur. Og redskabet hertil er kort og godt: Syndfloden.

Hvad skriftlighedens ætiologi i Det Gamle Testamente angår, kan fraværet af en udtrykelig oprindelsesberetning måske hænge sammen med Det Gamle Testaments generelle fämælted over for Enok-traditionen og episoden med vægterne. Skriften er naturligvis et nødvendigt redskab for Moses, men hvis den oprindeligt er kommet ind i verden på Enoks tid, er der ingen grund til at dvæle mere ved det end højst nødvendigt.

Noter

¹ Oversættelsen bygger på Puech 2001 og Stuckenbruck 2000a under inddragelse af forslag fra Beyer 1984/1994, Puech 1999 og 2000 og Caquot 2003; rekonstruktionen af fragmenternes rækkefølge følger stort set Stuckenbruck 1997a:20-24 og 1997b, dog med enkelte afvigelser inspireret bl.a. af Puech 1999 og Davila 2001. I lighed med de principper, der er fulgt i Ejrnæs et al. 2003, er parallelle tekster 'flettet sammen', således at kun ord og passager, der ikke er bevaret i noget af de inddragede håndskrifter, står i skarp parentes. Navne er så vidt muligt gengivet i overensstemmelse med stavemåden i allerede foreliggende oversættelser til dansk af jødiske tekster fra oldtiden, dvs. især Hammershaimb et al. 2001. Tekstens centrale protagonister, der på aramaisk kaldes *npjljn* og *gbrjn* (svarende til hebraisk *n^epilim* og *gibborim* i 1 Mos 6,4), er dog oversat til "uhyrer" og "kæmper"; heri er der en afvigelse fra DO 1992, som kalder de to grupper for henholdsvis "kæmper" og "helte"; da *gbrjn* i litteraturen om *Kæmpernes Bog* uden undtagelse gengives som "giants", "géants" osv. (ligesom Septuaginta konsekvent gengiver *gibbor* med *gigas*), virker det mest oplagt at bibeholde denne praksis. Desuden korresponderer oversættelsen "uhyrer" for *npjljn* udmærket med Enok-traditionens understregning af den monstrøse eller ikke-menneskelige natur hos vægternes afkom. Der er foretaget to tekstrettelser: I 4Q530 fr. 1 l. 7 står der *wlhm*, "og et brød", men jeg har fulgt André Cacquots forslag (2003:48) og opfattet det som en skrivefejl for *whlm*, "og en drøm". Den fragmentariske sammenhæng gør naturligvis gættet vanskeligt at begrunde klippefast, så rettelserne må ikke tages for andet end et uforpligtende forslag. I 4Q530 fr. 2 ii 4 er sekvensen *wndt šnt 'jnhwn mnhwn wqmw*, "og søvnen flygtede fra deres øjne, og de stod op", øjensynligt blevet fordoblet ved dittografi, og jeg har udeladt gentagelsen.

² Den relevante passage lyder: "Om natten havde Howija og Hajia begge et drømmesyne. Den ene af dem så en stor sten, der var bredt ud på jorden som et bord, og hele jorden var indgraveret og skrevet på den, linje for linje, og en engel steg ned fra himmelhvælvingen med en slags kniv i hånden, og han skrabe og slettede alle disse linjer ud, så der ikke blev andet tilbage end fire ord" (oversat efter Jellinek 1938:128-129, jf. Milik & Black 1976:321-330, Eshel 2009:57-59); Puech (2000:16) tolker et af de middelpersiske manikæiske fragmenter (Henning 1943:60), hvor en plade kastes i vandet, som udtryk for en lignende tradition.

³ Det kan i en parentes nævnes, at glosen "skrifttavle", *lwħ*, forekommer yderligere to gange i fragmenter af *Kæmpernes Bog* (1Q23 fr. 16 + 31), der desværre er for små til at give megen mening, mens det i hele den aramaiske Qumranlitteratur i øvrigt kun bruges i to passager, nemlig i 4Q537, *Jakobs Testamente* fr. 1 + 2 + 3 samt i et stort set ulæseligt fragment af et eksemplar af *Amrams Åbenbaring*, 4Q546 fr. 20 (Abegg et al. 2003:864).

Litteratur

- Abegg, M.G., Jr. et al. 2003, *The Dead Sea Scrolls Concordance, Volume One: The Non-Biblical Texts from Qumran*, Leiden et al.: Brill.
- Beyer, K. 1984-94, *Die aramäischen Texte vom Toten Meer + Ergänzungsband*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Boccaccini, G. 1998, *Beyond the Essene Hypothesis: The Parting of the Ways between Qumran and Enochic Judaism*, Grand Rapids, MI/Cambridge: Eerdmans.
- Caquot, A. 2003, Les prodromes du déluge: légendes araméennes de Qoumran, *Revue d'histoire et de philosophie religieuses* 83:41-59.
- Collins, J.J. 2007, How Distinctive Was Enochic Judaism?, in: M. Bar Asher & E. Tov (eds.), *Meghillot: Studies in the Dead Sea Scrolls* 5-6 (FS Devorah Dimant), Haifa/Jerusalem: University of Haifa/Bialik Institute, *17-*34.
- Davila, J.R. 2001, Summary of the Book of Giants, http://www.st-andrews.ac.uk/~www_sd/bgiant_s_summary.html.
- Ejrnæs, B. 2006, Det Gamle Testamente som Skrift: Skrift og autoritet, in: T. Engberg-Pedersen, N.P. Lemche & H. Tronier (red.), *Kanon: Bibelens tilblivelse og normative status*, FBE 15, København: Museum Tusculanums Forlag, 31-47.
- Ejrnæs, B. et al. (red.) 2003, *Dødehavsskrifterne og de antikke kilder om essæerne*, 2. reviderede udgave. København: Anis.
- Eshel, E. 2009, The Dream Visions in the Noah Story of the Genesis Apocryphon and Related Texts, in: A. Klostergaard Petersen et al. (eds.), *Northern Lights on the Dead Sea Scrolls: Proceedings of the Nordic Qumran Network 2003-2006*, STDJ 80, Leiden/Boston: Brill, 41-61.
- Goff, M. 2009, Gilgamesh the Giant: The Qumran *Book of Giants*' Appropriation of Gilgamesh Motifs, *DSD* 16:221-253.
- Hammershaimb, E. et al. 2001, *De gammeltestamentlige pseudepigrafer*, København: Det Danske Bibelselskab (1953-76).
- Heger, P. 2010, *I Enoch* – Complementary or Alternative to Mosaic Torah? *JSJ* 41:29-62.
- Henning, W.B. 1943, The Book of the Giants, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 11:52-74.
- Jellinek, A. 1938, *Bet ha-Midrash* 4, Jerusalem: Bamberger & Wahrmann.
- Kvanvig, H.S. 1988, *Roots of Apocalyptic. The Mesopotamian Background of the Enoch Figure and the Son of Man*, WMANT 61, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Kvanvig, H.S. 2005, Throne Visions and Monsters: The Encounter between Danielic and Enochic Traditions, *ZAW* 117:249-272.
- Lundager Jensen, H.J. 2004, *Den fortærende ild. Strukturelle analyser af narrative og rituelle tekster i Det Gamle Testamente*, Århus: Aarhus Universitetsforlag (2000).
- Milik, J.T. 1971a, Turfan et Qumrân. Livre des Géants juif et manichéen, in: G. Jeremias et al. (Hrsg.), *Tradition und Glaube. Das frühe Christentum in seiner Umwelt* (FS Karl Georg Kuhn), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 117-127.

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 16

Skriftbrug, autoritet og pseudepigrafi, red. Bodil Ejrnæs og Lone Fatum
ISBN 978-87-635-3637-0 (print) 978-87-635-4442-9 (ebook)

© Museum Tusculanums Forlag og forfatterne 2010 (ebook 2016)

www.mtp.dk

- Milik, J.T. 1971b, Problèmes de la littérature hénochique à la lumière des fragments araméens de Qumrân, *HTR* 64:333-378.
- Milik, J.T. 1978, Écrits préesséniens de Qumrân: d'Hénoch à Amram, in: M. Delcor (ed.), *Qumrân: Sa piété, sa théologie et son milieu*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 46, Paris-Gembloux/Leuven: Éditions Duculot/Leuven University Press, 91-106.
- Milik, J.T. & M. Black 1976, *The Books of Enoch: Aramaic Fragments of Qumran Cave 4*, Oxford: Clarendon.
- Orlov, A.A. 2001, Overshadowed by Enoch's Greatness: 'Two Tablets' Traditions from the *Book of Giants to Palaea Historica*, *JSJ* 32:137-158.
- Pedersen, N.A. 1994, Manikæismen – en religion på vandring, *Chaos* 22:45-71.
- Puech, É. 1999, Les fragments 1 à 3 du *Livre des Géants* de la grotte 6 (pap6Q8), *RevQ* 19/74:227-238.
- Puech, É. 2000, Les songes des fils de Šemiḥazah dans le *Livre des Géants* de Qumrân, *Académie des Inscriptions et Belles Lettres: Comptes rendus des séances de l'année 2000, janvier-mars*, Paris: Diffusion de Boccard, 7-25.
- Puech, É. 2001, *Qumrân grotte 4 XXII: Textes Araméens, Première Partie: 4Q529-549*, DJD 31, Oxford: Clarendon.
- Reeves, J.C. 1992, *Jewish Lore in Manichaean Cosmogony: Studies in the Book of Giants Traditions*, HUCM 14, Cincinnati: Hebrew Union College Press.
- Stokes, R.E. 2008, The Throne Visions of Daniel 7, 1 Enoch 14, and the Qumran *Book of Giants* (4Q530): An Analysis of their Literary Relationship, *DSD* 15:340-358.
- Stone, M.E. 2006, Pseudepigraphy Reconsidered, *Review of Rabbinic Judaism* 9:1-15.
- Stuckenbruck, L.T. 1997a, *The Book of Giants from Qumran: Texts, Translation and Commentary*, TSAJ 63, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Stuckenbruck, L.T. 1997b, The Sequencing of Fragments Belonging to the Qumran Book of Giants: An Inquiry into the Structure and Purpose of an Early Jewish Composition, *JSP* 16:3-24.
- Stuckenbruck, L.T. 2000a, 4QEnochGiants^a ar; 1QEnochGiants^a ar (Re-edition); 1QEnochGiants^{b?} ar (Re-edition); 2QEnochGiants ar (Re-edition); 6QpapGiants ar (Re-edition), in: S.J. Pfann et al., *Qumran Cave 4.XXVI: Cryptic Texts, Miscellanea*, Part 1, DJD 36, Oxford: Clarendon, 8-93.
- Stuckenbruck, L.T. 2000b, The 'Angels' and 'Giants' of Genesis 6:1-4 in Second and Third Century BCE Jewish Interpretation: Reflections on the Posture of Early Apocalyptic Traditions, *DSD* 7:354-377.
- Stuckenbruck, L.T. 2003, Giant Mythology and Demonology: From the Ancient Near East to the Dead Sea Scrolls, in: H. Lichtenberger, A. Lange, K.F.D. Römhald (eds.), *Die Dämonen/Demons*, Tübingen: Mohr Siebeck, 318-338.
- Sundermann, W. 1973, *Mittelpersische und parthische kosmogonische und Parabeltexte der Manichäer*, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 8, Berlin: Akademie Verlag.

- Sundermann, W. 1984, Ein weiteres Fragment aus Manis Gigantenbuch, in: *Orientalia J. Duchesne-Guillemain emerito oblata*, Acta Iranica 23, Brill: Leiden, 491-505.
- Tigchelaar, E.J.C. 2007, Notes on 4Q206/206a, 4Q203-4Q204, and Two Unpublished Fragments (4Q59?), in: M. Bar Asher & E. Tov (eds.), *Meghillot: Studies in the Dead Sea Scrolls 5-6* (FS Devorah Dimant), Haifa/Jerusalem: University of Haifa/Bialik Institute, *187-*199.
- Westenholz, U. & Aa. 1997, *Gilgamesh. Enuma Elish. Guder og mennesker i oldtidens Babylon*. Verdensreligionernes hovedværker. København: Spektrum.